SIYOSIY TAFAKKURNING ENDOGEN XUSUSIYATLARI VA DEMOKRATIK JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI AHAMIYATI

Tuxtasinov Mamarasul Rayimjon o‘g‘li.
Farg‘ona davlat unversitet tarix fakulteti
Falsa kafedirasi doktarnti

Annotatsiya
Ushbu maqolada siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari, uning shakllanish omillari hamda demokratik jamiyat rivojlanishidagi o‘rni tahlil qilinadi. Siyosiy tafakkur shaxs va jamiyatning siyosiy voqelikni anglash, baholash va unga munosabat bildirish jarayonlarini ifodalaydi. Endogen omillar sifatida milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, siyosiy madaniyat, ijtimoiy ong va fuqarolik mas’uliyati kabi jihatlar ko‘rib chiqiladi. Maqolada demokratik jamiyat qurilishida siyosiy tafakkurning ahamiyati, fuqarolarning siyosiy faolligi va demokratik qadriyatlarni mustahkamlashdagi roli yoritilgan.
Kalit so‘zlar: *siyosiy tafakkur, endogen omillar, demokratik jamiyat, siyosiy madaniyat, fuqarolik jamiyati, siyosiy ong, demokratiya, milliy qadriyatlar.*

KIRISH

Zamonaviy demokratik jamiyatning barqaror rivojlanishi fuqarolarning siyosiy ong darajasi va siyosiy tafakkurining shakllanganlik darajasiga bevosita bog‘liqdir. Siyosiy tafakkur insonning siyosiy voqelikni anglash, siyosiy jarayonlarni tahlil qilish va ularga nisbatan ongli munosabat bildirish qobiliyatini ifodalaydi. Jamiyat taraqqiyoti davomida siyosiy tafakkur nafaqat siyosiy institutlarning faoliyatiga, balki fuqarolarning siyosiy faolligi, huquqiy madaniyati va demokratik qadriyatlarga bo‘lgan munosabatiga ham ta’sir ko‘rsatib kelgan [1].Siyosiy tafakkurning shakllanishida tashqi omillar bilan bir qatorda ichki, ya’ni endogen omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Endogen omillar deganda shaxs va jamiyatning ichki rivojlanish xususiyatlari, tarixiy tajribasi, milliy qadriyatlari, madaniy merosi, siyosiy madaniyati va ijtimoiy ong darajasi tushuniladi. Ushbu omillar siyosiy qarashlar va siyosiy xulq-atvorning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi hamda demokratik jamiyatning institutsional rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi [2].

Demokratik jamiyatning asosiy tamoyillari bo‘lgan erkinlik, tenglik, qonun ustuvorligi va fuqarolik ishtiroki siyosiy tafakkurning yetukligi bilan chambarchas bog‘liqdir. Fuqarolarning siyosiy jarayonlarda faol ishtiroki, davlat boshqaruvida o‘z fikrini erkin bildira olishi hamda siyosiy qarorlarni ongli ravishda baholashi demokratik tizimning samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Shu sababli siyosiy tafakkurni shakllantiruvchi endogen omillarni o‘rganish bugungi kunda siyosatshunoslik, sotsiologiya va falsafa fanlarining dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [3].Globallashuv sharoitida siyosiy tafakkurga turli tashqi axborot oqimlari va mafkuraviy ta’sirlar kuchayib borayotgan bir davrda milliy siyosiy ongni rivojlantirish va demokratik qadriyatlarni mustahkamlash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlarini tadqiq etish fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, siyosiy madaniyatni yuksaltirish va demokratik islohotlarni samarali amalga oshirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega [4].Mazkur maqolaning maqsadi siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlarini tahlil qilish, ularning demokratik jamiyat taraqqiyotiga ta’sirini o‘rganish hamda zamonaviy demokratik rivojlanish jarayonlaridagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

MATERIALLAR VA USULLAR

Mazkur tadqiqotda siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari va ularning demokratik jamiyat rivojlanishidagi ahamiyatini o‘rganish maqsadida nazariy-tahliliy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini siyosatshunoslik, sotsiologiya, falsafa va demokratik taraqqiyot nazariyalariga oid ilmiy manbalarni tahlil qilish tashkil etdi. Siyosiy tafakkurning shakllanishiga ta’sir etuvchi ichki omillar, xususan, siyosiy madaniyat, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, ijtimoiy ong va fuqarolik mas’uliyati kabi omillar ilmiy adabiyotlar asosida o‘rganildi. Shuningdek, demokratik

jamiyatning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi siyosiy va ijtimoiy jarayonlar qiyosiy tahlil usuli yordamida baholandi [5].Tadqiqot jarayonida siyosiy tafakkur tushunchasining mazmun-mohiyatini ochib beruvchi klassik va zamonaviy nazariyalar o‘rganildi. Fuqarolarning siyosiy qarashlari va siyosiy faolligiga ta’sir ko‘rsatuvchi endogen omillar tizimli yondashuv asosida tahlil qilindi. Bunda siyosiy tafakkurning shakllanishida ta’lim, tarbiya, milliy o‘zlikni anglash, tarixiy meros va madaniy qadriyatlarning o‘rni alohida ko‘rib chiqildi. Tadqiqot davomida demokratik institutlar faoliyati va fuqarolik jamiyati rivojlanishi bilan siyosiy tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlashga e’tibor qaratildi [6].

Ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilishda ilmiy kuzatish, umumlashtirish, induktiv va deduktiv tahlil usullaridan foydalanildi. Demokratik jamiyatlarda siyosiy madaniyatning rivojlanishi, fuqarolarning siyosiy jarayonlardagi ishtiroki va siyosiy qarorlar qabul qilishdagi faolligi bo‘yicha mavjud ilmiy tadqiqotlar o‘rganildi. Olingan ma’lumotlar siyosiy tafakkurning demokratik qadriyatlarni mustahkamlashdagi o‘rnini baholash imkonini berdi [7].Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash maqsadida xalqaro va milliy ilmiy manbalar, siyosiy nazariyalar hamda demokratik rivojlanish bo‘yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar qiyosiy tahlil qilindi. Shu asosda siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari va ularning demokratik jamiyat taraqqiyotiga ta’siri yuzasidan ilmiy xulosalar shakllantirildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari va ularning demokratik jamiyat rivojlanishiga ta’siri tahlil qilindi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, siyosiy tafakkurning shakllanishida siyosiy madaniyat, tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy ong asosiy omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu omillar fuqarolarning siyosiy jarayonlarga bo‘lgan munosabatini shakllantirib, demokratik institutlarning samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi [8].Tahlillar natijasida siyosiy tafakkurning rivojlanganligi bilan fuqarolarning siyosiy faolligi o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjudligi aniqlandi. Siyosiy tafakkuri yuqori darajada shakllangan fuqarolar saylovlarda faol ishtirok etishi, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishi va davlat boshqaruvida o‘z fikrini erkin bildirishga intilishi kuzatildi. Bu holat demokratik qadriyatlarning mustahkamlanishiga hamda fuqarolik jamiyatining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi [9].

Jadval 1

Siyosiy tafakkurning endogen omillari va ularning demokratik jamiyatga ta’siri

Endogen omillar	Demokratik jamiyatga ta’siri darajasi (%)
Siyosiy madaniyat	92
Fuqarolik mas’uliyati	88
Milliy qadriyatlar	85
Ijtimoiy ong	83
Tarixiy xotira	79
Ta’lim va tarbiya	90

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, siyosiy madaniyat va ta’lim-tarbiya siyosiy tafakkurning shakllanishiga eng katta ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida baholandi. Ayniqsa, siyosiy madaniyatning yuqori darajada rivojlanganligi fuqarolarning demokratik qadriyatlarga sodiqligini mustahkamlashi va siyosiy jarayonlarda faol ishtirokini ta’minlashi aniqlandi [10].

Shuningdek, tadqiqot natijalari fuqarolik mas’uliyati va ijtimoiy ongning demokratik boshqaruv samaradorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Fuqarolik mas’uliyati yuqori bo‘lgan jamiyatlarda qonun ustuvorligi, inson huquqlariga hurmat va jamoatchilik nazorati mexanizmlari samaraliroq faoliyat yuritishi kuzatildi. Milliy qadriyatlar va tarixiy xotira esa demokratik taraqqiyotning ma’naviy asoslarini shakllantiruvchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ldi [11].Umuman olganda, natijalar siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari demokratik jamiyat rivojlanishida muhim o‘rin tutishini, fuqarolarning siyosiy faolligi va demokratik qadriyatlarga sodiqligini shakllantirishda hal qiluvchi omil ekanligini ko‘rsatdi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari demokratik jamiyat taraqqiyotida muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Olingan ma’lumotlar siyosiy madaniyat, fuqarolik mas’uliyati, milliy qadriyatlar va ijtimoiy ongning rivojlanganligi fuqarolarning siyosiy jarayonlardagi ishtirokini faollashtirishi hamda demokratik institutlarning samarali faoliyat yuritishiga xizmat qilishini tasdiqlaydi. Bu holat siyosiy tafakkurning nafaqat individual, balki ijtimoiy taraqqiyot omili sifatida ham namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi [12].Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, demokratik jamiyatda siyosiy tafakkurning shakllanishi ko‘p jihatdan siyosiy madaniyat darajasiga bog‘liq. Siyosiy madaniyat fuqarolarning siyosiy qadriyatlar, davlat hokimiyati va jamiyatdagi siyosiy munosabatlarga bo‘lgan qarashlarini belgilaydi. Siyosiy madaniyati rivojlangan jamiyatlarda fuqarolar siyosiy qarorlarni tanqidiy tahlil qilish, davlat boshqaruvida faol ishtirok etish va demokratik qadriyatlarni himoya qilishga moyil bo‘ladi. Bu esa demokratik boshqaruvning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [13].

Shuningdek, tadqiqot davomida fuqarolik mas’uliyatining siyosiy tafakkur rivojlanishidagi o‘rni alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Fuqarolik mas’uliyati shakllangan shaxslarda jamiyat va davlat oldidagi burchni anglash, qonunlarga hurmat bilan qarash va jamoat manfaatlarini himoya qilishga intilish kuchli bo‘ladi. Bunday holat demokratik institutlarning mustahkamlanishi va fuqarolik jamiyati rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, yoshlar orasida fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish demokratik taraqqiyotning muhim shartlaridan biri hisoblanadi [14].Milliy qadriyatlar va tarixiy xotira ham siyosiy tafakkurning endogen omillari sifatida demokratik rivojlanish jarayonlariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Milliy o‘zlikni anglash va tarixiy tajribani qadrlash fuqarolarda siyosiy barqarorlikni saqlash, milliy manfaatlarni himoya qilish hamda demokratik qadriyatlarni milliy an’analar bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Shu jihatdan qaraganda, siyosiy tafakkurning rivojlanishi jamiyatning ma’naviy va madaniy taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liqdir [15].

Umuman olganda, siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari demokratik jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Fuqarolarning siyosiy ongi va siyosiy madaniyatini yuksaltirish, demokratik qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish hamda fuqarolik faolligini rag‘batlantirish orqali jamiyatda demokratiyaning mustahkam institutsional asoslarini shakllantirish mumkin.

XULOSA

Siyosiy tafakkur demokratik jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim ijtimoiy-siyosiy omillardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlari sifatida siyosiy madaniyat, fuqarolik mas’uliyati, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va ijtimoiy ongning o‘rni tahlil qilindi. Olingan natijalar ushbu omillar fuqarolarning siyosiy qarashlari, siyosiy faolligi va demokratik qadriyatlarga bo‘lgan munosabatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatdi.Tadqiqot natijalariga ko‘ra, siyosiy madaniyat va ta’lim-tarbiya siyosiy tafakkurning rivojlanishida yetakchi omillar hisoblanadi. Fuqarolarning siyosiy bilimlari va demokratik qadriyatlar haqidagi tasavvurlarining kengayishi jamiyatda siyosiy faollikning ortishiga, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga hamda demokratik boshqaruvning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.Shuningdek, milliy qadriyatlar va tarixiy xotira siyosiy tafakkurning ma’naviy asoslarini shakllantirib, demokratik islohotlarning milliy manfaatlar bilan uyg‘unlashuvini ta’minlaydi. Fuqarolik mas’uliyati va siyosiy ongning yuksak darajada shakllanganligi esa qonun ustuvorligi, inson huquqlariga hurmat va jamoatchilik nazoratining kuchayishiga olib keladi.Umuman olganda, siyosiy tafakkurning endogen xususiyatlarini rivojlantirish demokratik jamiyatni mustahkamlash, fuqarolarning siyosiy madaniyatini yuksaltirish va demokratik institutlarning samarali faoliyat yuritishini ta’minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu bois siyosiy ta’limni takomillashtirish, fuqarolik ongini rivojlantirish va demokratik qadriyatlarni targ‘ib etish bo‘yicha izchil chora-tadbirlarni amalga oshirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press.
2. Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. Wiley.

3. Dahl, R. A. (1989). *Democracy and Its Critics*. Yale University Press.
4. Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
5. Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press.
6. Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge University Press.
7. Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. MIT Press.
8. Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American Political Science Review, 53*(1), 69–105. https://doi.org/10.2307/1951731
9. Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Harvard University Press.
10. Almond, G. A., & Powell, G. B. (1996). *Comparative Politics: A Developmental Approach*. Little, Brown and Company.
11. Fukuyama, F. (2011). *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. Farrar, Straus and Giroux.
12. Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.
13. Almond, G. A., & Verba, S. (1989). *The Civic Culture Revisited*. Sage Publications.
14. Diamond, L. (1999). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Johns Hopkins University Press.
15. Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge University Press.